

„Nekem az irodalom az életem”

Beszélgetés a hatvanéves Petőcz Andrással

Vannak az ember életében fontos dátumok. Egy-egy kerek évforduló, egy-egy születésnap. Persze nem mindenki tartja számon ezeket. Petőcz András fordulatokban és remek művekben gazdag költői pályája most újabb jelentős időponthoz érkezett. Az alábbi beszélgetésnek ez a fő tárgya.

– Elérteztél egy olyan dátumhoz, ami valamiféle számvetésre vagy számadásra készíti az embert. Elsősorban az irodalmi pályádra gondolsz, bár a magánember és a tanár sem éppen mellékes. Kosztolányi Számadásában ezt olvassuk: „...boldog akartál lenni és hiába, / hát, légy mi vagy: végképp boldogtalan...” Te hogy állsz mindezzel?

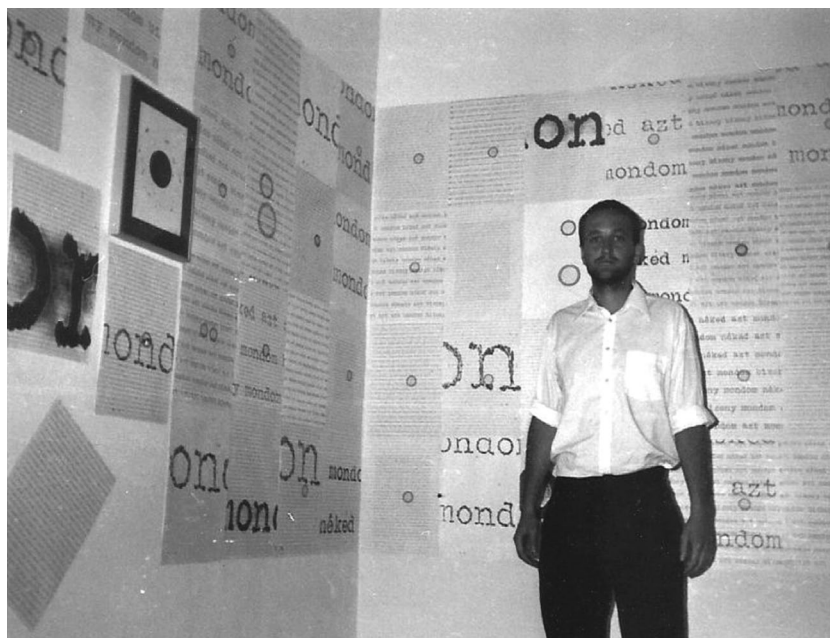
– Elégedett vagyok, és nem vagyok elégedett. A „boldogság” túlzott kifejezés, nem igazán szeretem ezt a szót, túlságosan is elhasznált, az „elégedettség” pontosabb. Öt éves korom óta írok, pontosabban szólva, költő akartam lenni. És végül is az vagyok. Író, illetve költő. Nem vagyok „magánember”, tanár pedig abban az értelemben vagyok, hogy igyekszem átadni mindazt, amit ezen a pályán megtanultam. Talán leginkább a tapasztalataimat vagy az élményeimet. Bizonyos értelemben „mester” lettem, vagy inkább mentor, de tudom, hogy néhányan mesterüknek tekintenek. Valamikor én tekintettem mesteremnek Erdély Miklóst, Somlyó Györgyöt. Mondhatom, hogy az a munkám, amit mindig is munkámnak akartam tekinteni. Irodalommal foglalkozom, illetve mindazzal, ami kreativitás, ami művészet. Van úgy,

hogy kiállításaim vannak, ahol képi anyagokat állítok ki, képverseket, elektrografikákat, festményeket. És verseket írok, negyven éve, de gyakran novellákat is, vagy éppen regényt. Azt remélem, hogy mindig ezt fogom csinálni. Vagyis mindig irodalommal, művészettel fogok foglalkozni. Mint tudjuk, egy alkotót nem lehet nyugdíjba küldeni. Nem létezik „nyugalmozott író”. Ilyen módon – úgy hiszem – soha nem megyek nyugdíjba. Valami olyasmivel kezdtem, amit nem lehet abbahagyni. Tandori írta valahol, hogy a művészet abbahagyhatatlan. „Nem lehet élve abbahagyni.” Egészen pontosan ezt írta. Valóban, élve nem lehet abbahagyni. Ez jó is, meg rossz is. Nem mondanám, hogy boldog vagyok. Nem is vagyok elégedett teljesen, mert mindig marad bennem hiányérzet. „Örökké fel az égbe, örökké magasabbra”, mondhatjuk ezt is. „A csillagos ég fölöttem, az erkölcsi törvény bennem.” Író vagyok, költő, és valamiképpen képzőművész is. Nem tudom, mennyire lehetek „sikeres”. De örülök, ha van lehetőségem kifejezni valamit. És mindig lesz valami, amit szeretnék kifejezni. Ebben hiszek. Ebben nagyon erősen hiszek.

– Nemrég jelent meg Concrete című albumod, benne experimen-

tális költészeted legjavával. Főképpen a nyolcvanas években ezen irány egyik vezéralakjának számítottál. Hogyan emlékszel vissza azokra az időkre?

– Elképesztő korszak volt. A nyolcvanas évek az utolsó kádárista évtized, rendkívül szerencsésnek érzem magam, hogy éppen abban az évtizedben, annak az évtizednek az elején kezdődött a pályám. Nem tudhattuk még 1980-ban, hogy tíz év múlva összedől a rendszer, de megéreztük, hogy van perspektíva, van hova előremenni. És lehet előremenni. A nyolcvanas években egy egész generáció fordult az avantgárd felé, érdemes ilyen szemmel újraolvasni a *Ver/sziók* című antológiát, megnézni, hogy ki mindenki van benne, és ki mindenki kötelezi el magát ezáltal az avantgárd mellett. Nagyon együtt voltunk akkoriban, és a „kánonképzés” – persze abban az időben még nem is használtuk ezt a szót – erősen kötődött az akkori Magyar Műhelyhez, illetve az avantgárd csoportokhoz. Úgy éreztük, mindent lehet, és mindent ki is próbáltunk, a kreativitás legkülönbözőbb formáit éltük meg. Hogy hogyan jutott akkor eszembe, hogy „zárójelverseket” írjak, amely szövegek végig zárójelbe vannak téve, a sorok pedig a szonettformát idézik, miközben

Petőcz András kiállítása 1987-ben, a Magyar Műhely Találkozózn

szabad vers az egész? Nem tudom megmondani. Hogy hogyan jutott eszembe, hogy repetitív verseket írok, ahol tizennégy soron át majdhogynem ugyanaz ismétlődik? Ezt sem tudom megmondani. És a konkrétista, „tyroclonista” sorozatom születése is rejtély ma már a számomra. Illetve, tudom. A kreativitás kiélése, a dolgok kipróbálása, ez hajtott. És ez hajt ma is. Képvversek, akusztikus versek, performanszok, és mellettük a leg-hagyományosabb formák is – azt hirdettem akkor, hogy minden költészet lehet. És ez – akkoriban – nagyon boldoggá tett. Most kimondtam ezt a szót is, „boldogság”. Milyen furcsa. Lehet, hogy mégis boldog vagyok? Ugyanakkor az is tény, hogy a rendszer árnyéka ránk vetült, igen erősen. 1982-ben egy hajszálon múlt, hogy nem távolítottak el az egyetemről, a bölcsész-karról. Az 1982-es Magyar Műhely Találkozó után „ellenzéki”, „illegális” kiadványokat, könyveket akartam behozni Hegyeshalomnál, a határon. Egy besúgó feladott, a vámosok és a rendőrök

vártak a határnál, elvettek mindent, és – mint utóbb megtudtam – a bölcsészkar dékánjánál kezdeményezték az eltávolításomat. Szerencsére ez az időszak már valóban „puha” diktatúra volt – a Magyar Tanszék docense, Koczás Sándor jelentést írt rólam a Belügynek, és abban azt írta, hogy „fiatal filológus” vagyok, aki az emigráció magyar irodalmát kutatja, ezért voltak nálam engedély nélküli kiadványok. Ez is a nyolcvanas évek légkörét jellemzi.

– *Kassák életműve miképpen hatott rád? És mit jelentett számodra a Magyar Műhely?*

– Kassák rendkívül sokoldalú alkotó volt, aki a vers, a próza, a dráma mellett jelentős képzőművészeti életművel is rendelkezik. Univerzális alkotó, egyben szerkesztő is, igazi mester, akihez fiatalok kapcsolódnak. Szinte nincs is a 20. században olyan magyar költő, akire ne hatott volna, vagy aki valamilyen módon kapcsolódott volna hozzá. Az úgynevezett „számozott verseit” a magyar költészet egyik különleges sorozatának tartom, és

egyértelműen ezek hatására írtam meg a már említett „zárójelverseimet”. Nem véletlen tehát, hogy Kassák még a halála után is generációk, nemzedékek példaképe. Újból és újból felfedezzük, hatással van ránk. Egyértelmű, hogy a Párizsban megjelenő Magyar Műhely szerkesztői sem tudták kivonni magukat Kassák hatása alól, ahogy a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején jelentkező újabb avantgárdra is – vagyis ránk – erős hatással volt. A Magyar Műhely ebben az időszakban a kassáki szemlélet továbbélését jelentette. És egyfajta szabadságot. Hihetetlenül nagy dolog volt az a számomra, illetve sokunk számára, hogy a kádárista irodalomkultúra mellett van Párizsban egy műhely, amely egészen másképpen gondolkodik, más szemléletet hoz, sokkal modernebb, nyitottabb, mint itthon bármelyik folyóirat. Sokan a korabeli Mozgó Világot emelik ki, mondván, hogy annak is volt valamiféle újító szerepe. Egyet-értek ezzel, de fontos elmondani, hogy a korabeli Mozgónak is erős korlátai voltak. A versben nem tudott igazán nyitottan gondolkodni, az akkori versrovat-szerkesztő meglehetősen zártan, sok szempontból elfogultan irányította a rovatot. Így emlékszem erre. Nem véletlen, hogy a *Ver/s/ziók* antológiát annyira negatívan fogadta a Mozgó, ahogy fogadta. Ugyanakkor a Magyar Műhelynek igazán felszabadító hatása volt. Emlékszem, egy alkalommal, amikor Nagy Pál, a Magyar Műhely szerkesztője Budapestre jött, az érkezése estéjén azt találtam mondani neki, hogy „melletted levegőt tud venni az, aki veled találkozik”. Talán az ilyen alkalmakat nevezhetjük emelkedett, „megszentelt”

pillanatoknak. Ez a találkozás akkor ilyen volt.

– *A nyolcvanas évek még az úgynevezett létező szocializmus világa. Kortársaiddal együtt másfajta hitvallás jellemzett, mint például a népieket. Voltak-e közöttetek érintkezési pontok?*

– Természetesen. Rengeteg érintkezési pont volt. Meggyőződésem, hogy akkoriban nem voltak igazi ellentétek, legfeljebb személyes szimpátiák és antipátiák. Emlékezetem szerint a nyolcvanas évek elején mind Szigligeten, az Alkotóházban, mind az Írószövetségben, annak éttermében igen jó, szakmai és baráti beszélgetések zajlottak, sokat beszélgettem Bella Istvánnal, Ágh Istvánnal, Kertész Imrével, Somlyó Györggyel. Ittam Kiss Benedek borát, és sétáltam sokat Szántó Piroskával, akitől eredeti, nekem dedikált grafikát örök, valamint jártam Vas István híres szentendrei kertjében is. Sokakkal, szinte mindenkivel kapcsolatban voltam. Vitatkoztam Rubin Szilárddal, hallgattam a történeteit, és söröztem Keszthelyi Rezsővel. Azt gondolom, nem voltak igazi lövészárkok. *A Ver/s/ziókban* ugyanúgy benne volt Tóth Erzsébet, ahogy Várady Szabolcs vagy Nagy Gáspár. Többek között. Szerettem beszélgetni Utassy Jósikával, nagyon sokat köszönhetek neki. Volt egy alkalom, amikor egy méltánytalan támadás után a vele való beszélgetés vigasztalt meg. Ezt nem felejttem el, soha. Szerettem beszélgetni Marsall Lacival, különleges zseninek tartom. És – természetesen – Tandori Dezsővel, ha úgy alakult. Világnézeti, politikai különbség? Sokkal kevésbé, ha volt egyáltalán, mint manapság. Értékek voltak. Teljesítmény. Amit elfogadtunk. És bizonyos szint fölött mindenkivel szí-

vesen találkoztam, találkoztunk, mert a teljesítmény számított, nem a világnézet. Nem volt megosztottság. Allítom. A megosztottság kialakulásáról külön véleményem van, amely hosszabb kifejtést érdemelne, de erről most nem akarok hosszabban beszélni. Röviden annyit, hogy 1990 után a modernitás és az avantgárd helyzete megrendült, és ennek oka volt, jelentős külső oka. A rendszerváltás után ugyanis váratlanul ért mindenkit a magántőke megjelenése a művészeti életben. Nehezen tudtunk ezzel megbarátkozni. Néhány ilyen magánkezdeményezés olyan erős és annyira új típusú ösztöndíj- és díjrendszereket hozott létre, amelyek – meglehetősen erőszakosan – alkalmasak lettek valamiféle új „kánon” kialakítására. Sőt, új „kánonok” kialakítására, így többes számban. Ebbe a változásba nem fért bele a nyolcvanas évek rendszerváltó avantgárdja, az avantgárd mögött soha nem állt magántőke. Sajnálatos módon. Kívülről nyúlt bele a magántőke az irodalom világába, az irodalom természetes fejlődése megtört, és ez vezetett a lövészárkok kialakulásához. Személyes sértegetések, kirekesztés és méltánytalanság – ez az oka az irodalom világában jelenleg meglévő ellentéteknek. Meggyőződésem, hogy az írók csak írni akarnának, semmi mást. És a munkájukért, a teljesítményükért megkapni az elismerést. Kirekesztések és egyéb méltánytalanságok nélkül.

– *Írtál akusztikus verset Radnóti Miklós szövegére is. A hatás vagy a másképpen megszólalás volt ebben a döntő?*

– Mindig a hatás a döntő a variációk esetében. A vers bennem megszólaló aktualitása. Hogy továbbírom a verset. Megszólal ben-

nem Radnóti vagy József Attila vagy Weöres Sándor, és én továbbgondolom vagy újragondolom mindazt, amit írtak. Ez a variáció a versben. A variáció eredetileg zenei kifejezés. Mint tudjuk, *variáció egy témára*: megszokott zenei szakszöveg. A versben is meg lehet ezt tenni. Viszont van egy lényeges kérdés, az arányosság. Nem lehet, hogy az arányokat nem vesszük tudomásul. Nem tehetjük a másik szerző versét a „magunkévá”. Az ilyen „gesztus” nem vendégszöveg, hanem lopás, és szerzői jogi kérdés. Mindig egy-egy sorból, hangulatból indulok ki, ha variálok és odaírom, hogy a szerző munkájának a variációja, vagy neki ajánlom a munkámat. Vagy, ha nem írom oda, az annyira közismert, hogy valóban része a közös tudásnak. Ez nagyon fontos. Az arányokat itt komolyan kell venni. A Radnóti Miklós ismert versére írt szövegem egy akusztikus költészeti újraértelmezés, mint ilyen, új vers, új dinamika. József Attila *Levegőt!* című versét is újragondoltam a nyolcvanas években. És örülök, hogy megtettem, fontos munkámnak érzem. A kádárista korban fontos üzenet volt kiállni a színpadra és levegőt követelni. Mert ez az akusztikus versem valójában erről szólt.

– *Mint oly sok pályatársadnál, nálad is megfigyelhető a nyelv lehetőségeinek kitágítása. Van-e itt határ?*

– Igen, van. Az értelmezhetőség a határ. A nyelvi jel mint üzenet a határ. Kérdezheted, hogy Morgenstern *A hal éji éneke* nyelvileg értelmezhető-e. Igen, értelmezhető, hiszen nyelvi jeleket, a verslábak jelöléseit használja, valamint kapcsolódik Goethe ismert verséhez,

Budapesti Jelenlét-rendezvény a Mücsarnokban, a jelenlevők balról jobbra: Oravecz Péter, Petőcz András, L. Simon László, Erdődy Gábor műfordító, Berkovits György, Szentmártoni János, elől guggol Lackfi János, az 1990-es évek végén

a *Vándor éji dala* című alkotáshoz. Ilyen értelemben a határ végtelennek tűnhet. Mégis egyértelmű: olyan szemantikai és szemiotikai jelek használatára gondolok, amelyek önmagukban részei az emberi kommunikációnak. Ha valaki tudatosan ilyesmit használ, és ez üzenetet hordoz, akkor olyan gesztusrendszert épít fel, amely versnek, költészetnek nevezhető, adott esetben.

– G. Komoróczy Emőke írja rólad kiváló könyve, az „Ezer arca, ezer alakban” végén: „Petőcz András útban van a »felébredés« felé. Talán e belső érési folyamat tudatosulása segíti őt abban, hogy eljusson a tiszta »ébredésig«, és ezen az új talajon állva megújítsa (ismét) lírai életművét.” Mit gondolsz erről?

– Nem tudom, mire gondolt Komoróczy Emőke. Folyamatosan újul, épül ez a lírai életmű, ahogy Salinger írja az egyik regényében: „Magam növesztettem a magam testét, nem teszi meg helyettem senki”, vagyis a „lírai életmű” addig épül és addig újul, amíg épül

és újul a testem. Magam vagyok a lírai életmű.

– *Látszólag éles a határ az avantgárdnak nevezhető korszak és a klasszicizálódás között. Én úgy látom, hogy ez a határ nem oly éles, kísérletező kedved eredményei ott vannak a hagyományosnak tartott verselésben is. Mennyire tudatos egy-egy váltás a lírádban?*

– Engem a költészet minden formája érdekel. Már a kezdet kezdetén is írtam zárt formában, klasszikusnak nevezhető formában, ismerem és tanítom is a vers időmértékes, rímes vagy éppen magyaros, ütemhangsúlyos változatát. Írtam életem során szonettet, alkaioszi strófát, balassi strófát, ütemhangsúlyos, népdalt idéző verset, készítettem képverset, csináltam performansot. Mindig és mindent csináltam és csinálok, írok, mert mindig mindenben saját magamat adom. Ilyen módon nincs éles határ, soha nem is volt. József Attila is így építkezett, vagy Tandori Dezső is. Ők persze nagyon nagy elődök, nem hozzájuk

hasonlítom magam, csak jelzem, hogy mindez nem új dolog, nem is ördögtől való. Nem kell „csak” avantgárdnak lenni, vagy nem kell „csak” egyetlen formában gondolkodni. A képvers, amit sokan az avantgárd „találmányának” tartanak, mintegy 2500 éves. Az ókorban, a hellenizmus korában is készültek képversek. A szonett, ha Petrarca a példánk, „mindössze” 700 éves. Akkor melyik a „hagyományosabb” a kettő közül?

– *Könyvcímekben is megjelenik az idegenség, az idegenek problematikája. Hol vannak mindennek a gyökerei?*

– Az idegenség érzete, a kivettség érzete valójában egy egzisztencialista gondolat. Ennek az egyik legjelentősebb világirodalmi példája Camus híres regénye, a *L'étranger*, korábbi magyar fordításban a *Közöny* című mű. Jean-Paul Sartre és Albert Camus az „idegenség”, az egzisztencializmus nagy alakjai a francia irodalomban, a „végső soron nincs értelme a létezésnek” elve náluk jelenik meg nagyon hangsúlyosan. Szeretem magam „neoegzisztencialistának” nevezni. Mindenesetre Camus az a szerző, akihez újból és újból visszatérek, ahogy Camus-re hivatkozik igen sok esetben Kertész Imre is. Azt gondolom, Camus a „felelős”, az ő regényeinek szemlélete ott van szinte minden mondatomban. Az *Idegenek* című regényem Camus-re is utal. Mint tudjuk, Camus-nek ebben az említett regényében a főhős, Meursault lelő egy arabot. Nem tudja, hogy pontosan miért teszi ezt. „Melege” van. „Erősen süt a nap”. Az arab férfi – úgy érzi – fenyegeti őt, Meursault-t. Valami teljes fásultság, valami teljes idegenségérzet jelenik meg a könyvben. Annak érzete,

hogy bármi megtörténhet velünk, bármikor. Camus – természetesen – Kafkához kapcsolódik ebben az „idegenség”-tudatban. Nekem ők a példaképeim, különösen, ha prózáról van szó. Kafka, Camus és Kertész.

– *Franciaországban is éltél. A francia irodalom hogyan hatott Rád?*

– A francia irodalom, költészet és próza, mindannyiunkra folyamatosan hat. Arthur Rimbaud és Paul Verlaine versei, Rimbaud szabadságszeretete, dinamizmusa, modernitása megkerülhetetlen. *A részeg hajó* sajátos reménytelensége. Hihetetlen erő van ezekben a versekben, és a magyar változatok, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Babits fordításai nagyon sokban hozzájárulnak ezeknek a verseknek az itthoni jelenlétéhez. A próza esetében beszéltem Camus-ról, de Sartre is nagyon fontos, vagy éppen Marguerite Duras. Ugyanakkor szeretem Amélie Nothomb, Michel Butor vagy éppen Camara Laye regényeit is. És persze a magyar, de franciául író Agota Kristof regényeit tartom még nagyon sokra. Agota Kristof munkáiról tanulmányt is írtam, és az én fordításomban olvasható *Az analfabéta* című önéletrajzi könyve is. A kortárs francia prózában a forma nagyon meghatározó, az, hogy igen sok esetben a történet jelen időben játszódik. Jelen idő és egyes szám első személy jellemzi ezeket a regényeket. Ezt a lehetőséget az *Idegenek* című regényemben is alkalmazom, és meggyőződésem, hogy a regényem sikere ennek is köszönhető. Hogy nem használom a múlt időt mint elbeszélői formát, hanem jelen időt használok. A jelen idő közelebb hozza az olvasóhoz a cselekményt.

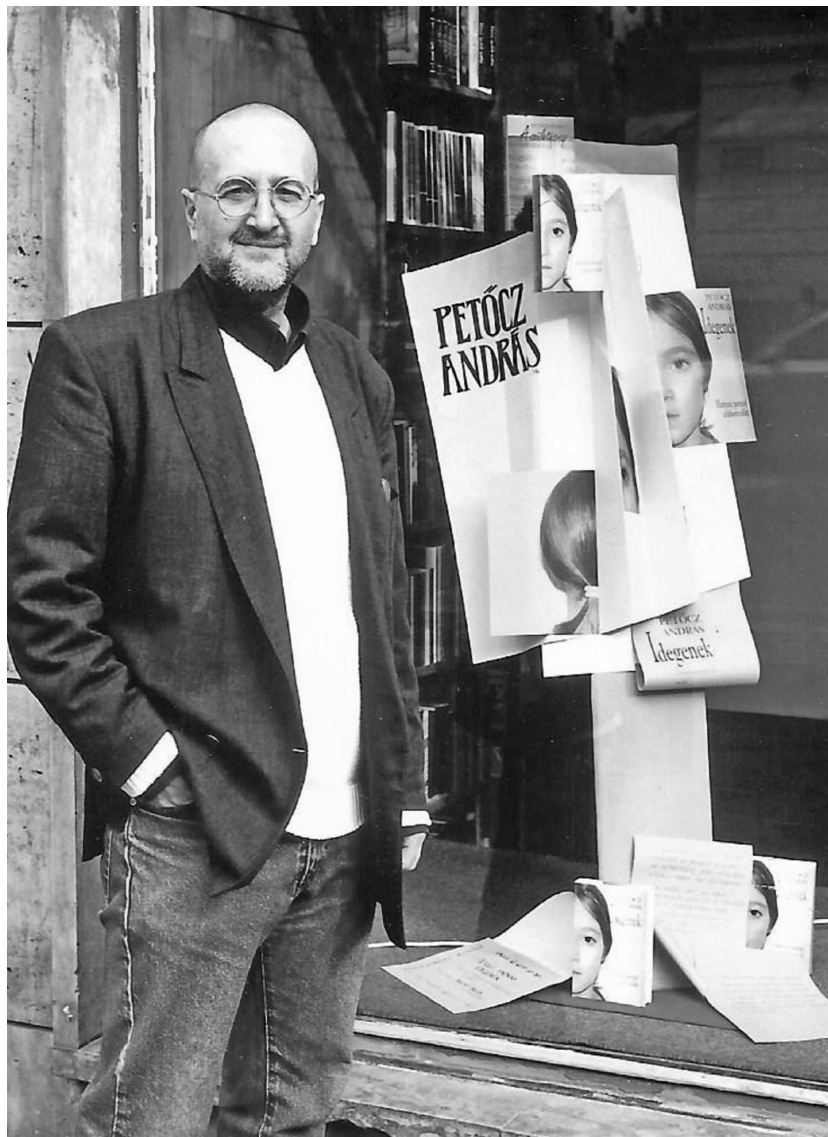
Emmanuel Ponsart-ral, a CIPM igazgatójával, Marseille-ben, 1992 körül

– *Szerintem a legújabb magyar epika legelső vonalához tartozik regénytrilógiád (Idegenek, Másnap, Aysa) teljesítménye. Hosszú évtizedek történései nyernek benne tested, nem feledvén, hogy a terror és a brutalitás világát mutatod be. A kétségkívül meglevő tapasztalatok mellett milyen epikus hagyomány útján jártál e művek megírásakor?*

– Ahogy említettem, a francia irodalom epikája hatott rám, és elsősorban is Camus. De benne van a regényemben Kertész Imre *Sors-talansága* is, amit igen sokra tartok, azt gondolom, hogy nincs ehhez fogható prózai műalkotás a magyar irodalomban, sem a kortársban, sem a klasszikusban. És van még egy hagyomány, ami fontos: Mátyás Iván prózája. Az ő novellái, a rövid, kihagyásos technikával megírt mondatai. Az *Idegenek*-ben is, a *Másnap*-ban is szívesen használom ezeket a rövid, hiányos mondatokat. És még egy szerző, akit feltétlenül meg kell említenem: Jerome David Salinger. De nem a *Zabhegyező*, azt nem tar-

tom igazán jó regényének, hanem a többi kisregénye, a *Magasabbra a tetőt, ácsok!*, illetve a *Seymour: bemutatás* című művei. Ezek szintén maradandó élmények voltak, és hatottak a prózámra. Sőt, nem csak a prózámra. A Salinger-történetek főhőse, Seymour – aki a történetekben különleges és érzékeny költőként jelenik meg, és akinek a verseit nem ismerhetjük, de tudjuk róla, hogy általában rövid, haiku-szerű verseket írt, legalábbis a regényíró így mutatja be a hősét – olyannyira élő figura lett a számomra, hogy elképzeltem, milyen verseket is írt volna, ha létező személy lett volna, és megírtam a verseit, magyarul. Ebből született a *Tenyered, ha csattan* című verskötetem. A mai napig az egyik különleges, egyébként már könyvritkaságnak számító munkámnak tartom ezt a könyvemet. Emlékszem, régi terv volt, és amikor elkészült, igazi megnyugvás volt kézbe venni.

– *A trilógia végkicsengése többféleképpen is értelmezhető. Aysa végső szavai: „...Most végre béke*

Az Idegenek első kiadásának megjelenésekor, 2007-ben, Írók Boltja kirakata

van. Öregasszony vagyok, az igaz, de egy kicsit még van jogom élni.” Azt hiszem, ez emberiség-méretűvé is kitágítható. Tényleg, milyen jövője lehet az emberiségnek?

– Nagyon nehéz kérdés, erre nyilván nem lehet válaszolni. Nagy László jut eszembe, aki azt mondta, azt üzeni a száz év múlva élő tévénezőknek, hogy „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket”. Én is csókolom őket. Akik élnek majd a távoli jövőben. Egyébként biztos vagyok abban, hogy lesz emberiség, abban is biztos vagyok, hogy Európa is lesz. Hogy itt, ebben az Európában ho-

gyan is élnek majd, beszélnek-e majd itt, Budapesten, magyarul, nem tudom. Hogy száz év múlva még beszélnek magyarul, abban biztos vagyok. De egyetlen dologra azért felhívom a figyelmet: Európában hosszú évszázadok alatt kikínlódott az emberiség egyfajta kultúrát, életformát. Milyen is ez a kultúra? Fontos része ennek a kultúrának az 1789-es „Emberi és polgári jogok nyilatkozata” egyik alap gondolata, hogy minden ember egyenlőnek születik, nemre, fajra, származásra való tekintet nélkül. Ebben benne van a nemek közötti egyenlőség is. Ami kiteljesedett sok

mindenben, választójogban, életstílusban, munkahelyi megbecsülésben. Biztosan nem működik tökéletesen. De akkor se hagyjuk, hogy egy másik, nem európai kultúra ezt lerombolja. Ez nagyon fontos. Ennek az európai kultúrának vannak alapértékei: az ókori Görögország, az itáliai reneszánsz, a spanyol barokk, a francia felvilágosodás. Michelangelo *Dávid* szobra, amely egy teljesen meztelen férfit ábrázol. Tiziano *Urbinoi Vénusz* című alkotása, amelyik egy női akt. És ott van az építészet, a Notre Dame vagy a Sixtus kápolna. Ezeket ne hagyjuk elpusztítani, semmilyen ideológia nem indokolhatja, hogy ezekről az értékeinkről lemondjunk. Nem tudatosul bennünk, sokszor nem jut az eszünkbe, de ezekből vagyunk. Az európai ember ezekből áll. A petrarcai szonettekéből, vagy a középkori trubadúr-költészetből, amely a nőt piedesztálra emelte, vagy éppen Mozart zenéjének játékoságából. Ez Európa, ez az európai gondolat alapja. És magyar, lengyel, francia, német, olasz ezen az alapon tud közös nevezőre jutni. Az európai kultúra része a mi kultúránk, a magyar kultúra is, amiről nem kell lemondanunk. 150 év alatt sem lettünk törökök, pedig biztattak rá minket elég rendszeren. Védjük magunkat, védjük Európát. Védjük a Sixtus kápolnát is, annak a Michelangelo által készített mennyezeti freskóját, amit 1512-ben láthatott meg a nagyközönség. Akkor éppen II. Ulászló volt a királyunk, és a mohácsi csata előtt voltunk tizennégy évvel. Azok a magyar katonák, akik Mohácsnál elestek, Michelangelo *Te-remtés* című freskóját is védtek. Nekem igen régi gondolatom, hogy Európát belül nyitva kell tar-

Zalán Tiborral közös születésnap rendezvényen a Nyitott Műhelyben, 2018-ban

tani, kívül pedig le kell zárni. A belső határok teljesen tűnjenek el, a külső határok pedig legyenek nagyon zárva. Mert olyan értékrendszert teremtettünk meg, ismétlem, hosszú évszázadok alatt, amit kötelességünk megőrizni.

– *S ami a jövőt illeti, az is eszembe jut, hogy egyre gyakoribb a verseid világában az istenélmény. Vele együtt az ószövetségi és újszövetségi hagyomány. Milyen a Te istenképed?*

– Az Ószövetség és az Újszövetség együtt nem más, mint a *Biblia*. A *Biblia* alapélmény, alaplámpa, örökös forrás. Tanítványaimnak is elmondom, újból és újból, hogy a *Biblia* a modern költészet alapja is, Balassi költészete éppúgy kapcsolódik a *Zsoltárok* könyvéhez, ahogy Walt Whitman szabad versei, vagy éppen Ady költészete. A szabad vers, a gondolatrítmus

nem az avantgárd találmánya, ott van a bibliai zsoltároknak, vagy éppen az *Énekek énekében*. Hogy milyen is az istenképed? Mondják, hogy nincs olyan ember, aki 100 százalékgig hívő lenne, és nincs olyan, aki 100 százalékgig ateista lenne. Azt gondolom, hogy ez így van. Naponta szoktam – magamban – valamiféle „imát” mondani. Nem szabályos ima ez, hanem valamiféle fohász, hogy „Jaj, istenem, segíts meg engem”, ilyesmi. Ugyanakkor a kimondatlan ima fontosabb, mint a kimondott. Ez könnyen lehet, hogy olyan valakiben is jelen van, aki nem is gondolja, hogy „imádkozik”. Szólásaink, a „Jaj, istenem”, vagy a hasonló megszólalások arra utalnak, hogy mindannyiunkban van egyfajta istenkép. Salinger egyik ismert regényében, a *Franny és Zooey* című könyvben a történet egy orosz

szerzeteshez kapcsolódik, illetve az ő tanításához, az ő tanításáról szóló könyvhöz. A főhős, Franny abba betegszik bele, hogy nem tudja értelmezni az orosz szerzetes tanítását, miszerint „szüntelenül imádkozni kell”. Vagyis úgy kell imádkozni, mint ahogy lélegzünk, mondja ez a szerzetes. Olyan gyakorlatossággal, és főleg annyira ösztönösen, mintegy nem is tudva arról, hogy éppen imádkozunk. Hiszen a lélegzésről sem tudunk, miközben levegőt veszünk. Franny a regényben nem tud ezzel a tanítással mit kezdeni, depressziós lesz emiatt, értelmetlennek látja a saját életét, mert úgy érzi, nem tud a tanításnak megfelelni. A megoldás végül a regényben egyfajta felismerés lesz. Annak a felismerése, hogy Isten végül is belül van. A belső törvény, az az iránytű, ami befolyásolja a cselekedeteinket. Talán

ez az Isten. „A csillagos ég felettem, az erkölcsi törvény bennem.” Talán így alakulhat ki valamiféle istenkép. Hogy felismerjük, mit, hogyan és miért tegyünk. Ha felismertük, miért is vagyunk, akkor már istenképünk is lesz.

– *Rendkívül termékeny alkotó vagy. Számos egyéb tevékenységet is folytatsz. Honnan az irodalmi alapanyag, és honnan az erő?*

– „Nyughatatlan” vagyok. Ez kétségtelen. József Attila azt írja, „a működésben van a nyugalom”. Akkor vagyok nyugodt, ha dolgozom, ha kifejezhetem mindazt, amit fontosnak érzek, ami vagyok. De, ahogy mondtam, a költészet, a vers minden formája érdekel, és érdekel a képzőművészet is, valamint a multimediális művészet. Honnan az erő? Akkor nincs erőm, ha nem csinállok semmit, akkor gyengülök el. Vagy ha méltánytalanság ér. Akkor gyengébb leszek. Írtam valamikor régen egy novellát, amelyben az egyik negatív hősöm, aki az egyik itáliai városállamban – a 16. században játszódik a történet – komoly befolyással bír a műalkotások elismerése, vagy éppen uralkodói megvásárlása tekintetében, rosszindulatból, aljaságból az egyik festő életét tönkre akarja tenni. Egy idősebb kritikus azt hitte a novella megjelenésekor, hogy ezt a negatív, ellenszenves figurát róla mintáztam, és mindenütt próbálta rossz híreket kelteni, miközben bizonyos szakmai közegekben kifejezetten hirdette is az elbeszélésemet, kicsit az volt az érzésem, hogy mintegy azzal büszkélkedik, hogy „róla” novella íródott. Szóval, amikor az idősebb pályatárs „védelmében” ledorongoló üzeneteket kaptam, akkor éreztem valamiféle erőtlenséget. Mert

olyasmivel támadtak, ami ellen nem tudtam védekezni, illetve nem is akartam, annyira képtelennek éreztem az egészet. Elsősorban az bántott, hogy az illető próbált politikai színezetet adni a novellámnak, és így ellehetetleníteni engem bizonyos emberek előtt, ami rosszul esett. És elgyengített. A negatív reakciók, az ellenséges, kirekesztő gesztusok gyengítenek. De a pozitív lehetőségek, a nyitottság megerősít. És olyankor a jelszó megint a József Attila-i üzenet, a „működés”. A termékenységnak ez az alapja. Az alapanyag, az irodalmi alapanyag pedig végtelen. A primer és a szekunder alapanyag is, vagyis a mindennapok, a megélt események, valamint az irodalom és a művészet végtelen tárháza.

– *Mintegy fél évszázaddal ez előtt írta Juhász Ferenc egyik könyve címlapjára: „Mit tehet a költő?” Ma milyen választ lehet erre adni?*

– Rengeteget tehet. Az irodalomnak, a költészetnek ma is van hatása, erős hatása van, azt tapasztalhatjuk, hogy igenis sokan figyelnek az írókra, alkotókra. Nekem is igen sok tanítványom van, akik miattam jönnek a szepírói kurzusaimra, vagy miattam is, és ezt el is mondják. És ez jólesik. A költészet alakítja a világképünket, megváltoztatja a szemléletünket, nyitottá tesz, és ez az, ami alapvetően fontos. Az irodalom, a költészet, a vers ma is befolyásolhatja az életünket, adott esetben. Kedvenc elbeszélésem Örkény István *Ballada a költészet hatalmáról* című műve, amiben egy telefonfülke kezd új életet négy verssor hatására. Ha egy telefonfülke is képes rádöbbenni arra, hogy szükséges és lehetséges a változás, és mindezt a költészet hatására teszi, akkor

– hiszem – van remény. Mégsem gondolom, hogy azért írok, hogy bárkinek az életét „megváltoztassam”. Nem, erről nincs szó, és nem is hiszem, hogy ez mintegy feladatom lenne. Nekem az irodalom az életem, ilyen egyszerű az egész. Csinálom, mert csinálnom kell. A kreativitás megélése hihetetlen élmény. És célt ad. A tanítványaimnak ezt szeretném átadni. Hogy legyen céljuk. Akarjanak valamit. Egy novellát vagy verset megírni, egy könyvet kiadni, értelmes dologgal foglalkozni. Mert az irodalom, a költészet felemel. Ki tudja, honnan, ki tudja, hová. De felemel. És az, hogy felemel, már önmagában érték. Juhász Ferenc kérdésére ezt tudom mondani. A költő azt teheti, hogy liftesfiút játszik, vagyis visz, ha teheti, „örökké lefelé, örökké fel az égbe”.

– *Hatvanéves lettél, negyven éve vagy része mindannak, amit magyar irodalomnak nevezünk. Hogyan jellemeznéd az elmúlt hatvan, illetve meggyven évedet?*

– Amit létrehozunk, az elsődlegesen annak fontos, aki létrehozza. Gyermekek, akit fel kell nevelni, pontosabban szólva, fel kell nevelni. „Az alkotás a Teremtés metaforikus mása”, mondja Adorno. A küzdelem, a harc itt kezdődik, a „nevelésnél és növelésnél”, vagyis annál, hogy be akarjuk bizonyítani, hogy amit megalkottunk, annak van létjogosultsága, mert nem csupán nekünk, az alkotónak fontos mindaz, amit létrehozunk, hanem másoknak is, mindannyiunknak. Az elmúlt hatvan, illetve negyven év éppen ezért örökös harc volt. De jó volt így, ahogy volt.

Bakonyi István